

Yöntem Üzerine Konuşma'nın I. ve II. Bölümleri Hakkında Bir Çalışma

Güncel Önkal

• Descartes Felsefesinin Temel Noktaları:

Descartes yorumcuları onun eserlerini iki döneme ayırarak incelemekten yanadırlar. Buna göre; Descartes 1618-1637 arasındaki yapıtlarında bir filozoftan çok bir bilim adamıdır. Dünya üzerine, insan üzerine, insanın evrendeki yeri üzerine **evrensel bir bilim** geliştirmeye yönelir. 1637'den sonra ise Descartes bir filozof hâttâ bir metafizikçidir⁽¹⁾. *Yöntem Üzerine Konuşma* (2) Descartes'in birinci dönem eseridir. Kitabın bugün ilk altı bölümü felsefecilerin ilgi alanına girmektedir. Diğer bölümler daha çok bilim tarihi uzmanlarının dikkatini çekmektedir.

Aslında bilim adamı ve filozof ayrımını Descartes için derinleştirmemek gerekir. Descartes bilimin felsefeden koptuğu o dönemlerde çalışmalarını sürdüren bilim adamlarının tersine, bilimi her zaman felsefi bir bakış açısı ile bütünleştirmeye özen göstermiştir.

Descartes felsefesinin temelindeki sorun felsefenin en eski sorunudur: **Değişenle, akıp gidenle değişmez olanın karşıtlığıdır**. Buna göre ruhsal olanla maddesel olanı birbirinden ayırmak gerekir. Ruhsal olan ya da tanrısal olan kalıcıyı, mekanik bir düzende varolan maddesel şeyler de geçiciyi belirler. Descartes'in yüzyılı bir mekaniklik yüzyilidir, ancak bu arada Tanrı'nin varlığını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu yüzyıl aynı zamanda matematiğin öne çıktığı bir yüzyıldir. Descartes bir bilgin ya da bilim adamı olarak bu dünyayı, metafizikçi olarak da askin dünyayı ve askin dünyayla bu dünya ilişkisini ele alır. Galileo Galilei iki ayrı bilimi yani fizikle matematiği evlendirmiş ya da matematik-fiziki kurmuş, böylece çağdas bilim kavrayışının oluşmasında ilk büyük adımı atmışti, bir başka deyişle çağdas görelî ve ölçmecî bilim kavrayışının temellerini atmışti. Descartes da mekanikçi fizyolojinin ve fizyolojik ruhbilimin kurucusu oldu, bu arada biyoloji alanında belirlemci bir bakış geliştirdi, cebir işaretlerini basitleştirdi ve analitik geometriyi temellendirdi.

Metafizikçi ya da filozof Descartes, felsefesini bir öngörüyle birden bire kurmak gibi bir yol tutmayı düşünmeden, ilkelerini araya araya, yavaş yavaş belirledi ve bu arayışının öyküsünü yazmaktan geri durmadı. Sağduyu diye de adlandırdığı usun, dünyanın en iyi paylaştırılmış şeyi olduğunu söylerken hristiyan felsefesinin bakış açisiyle tersleşiyordu. Örneğin Aziz Augustinus, zihnimizde kuskuyu gerektirmeyecek biçimde hazır bulduğumuz tanrısal kaynaklı bilginin hepimizde esit olamayacağını benimsiyordu. Descartes bu dinci

görüsün karsisine söyle çıkar: "Dogru yargilama ve dogruyu yanlistan ayirma gücü, sagduyu ya da us diye adlandırilan güç, dogal olarak bütün insanlarda esittir." Kisinin düşünce yolunda verimli sonuçlar alamamasinin tek nedeni usunu iyi kullanamiyor olmaktan baska bir sey olamazdi.

Yavas ilerlemek, kuşkuyu elden bırakmamak Descartesçı yöntemin temelini oluşturur. Bazı eski filozofların, özellikle Pyrrhon'un dogru bilginin varligini yadsiyen olumsuz kuskuculugu Descartes'da **olumlu kuşkuya** dönüşecektir. Olumsuz kuskucu, bilginin evrenselligini yadsiyarak ise baslar. Yeniçagin kuskuculari söyle düşünecektir: ancak kuskuyla yola çıkarsak dogru bilgiye ulasabiliriz, kesinliklerden yola çıkmak yanilmayi göze almak demektir. Descartes'da dogru bilginin baslica kaynagi apaçikliklidir. Filozofun yöntemi kuskuculuk temelini dayanir, onun kuskusu yöntemli kuskudur. Dogruyu elde etmek için kuskulanmak bir zorunluluktur. Her seyden kuskulanabilirim, ancak kuskulanamayacağim bir sey vardir, o da kuskulanan ben'in kendisidir. Aziz Augustinus kuskuyu ortadan kaldirmak için "kuskulanıyorsam varim" demisti. Descartes da her seyden kuskulana kuskulana "*cogito ergo sum*" (düşünüyorum öyleyse varim)a ulasir.

Descartes felsefesi öncelikle **bir yöntem felsefesidir**. Eski filozoflar yöntemli olma ya da en azından tutarlı düşünme çabasi içinde yöntem sorununu enine boyuna tartismamislardi. Yöntem sorununun tartisilmasi Bacon ve Descartes'la baslar. Bacon Aristoteles'in Organon'unu düşünerek *Novum Organum*'u yazmisti. Descartes pekçok çalismasinda yöntem sorununa agirlik verir. Yöntem sorunu önemlidir, çünkü eski filozofların savundugunun tersine salt ussalikla her sorunu çözmemiz olasi degildir, usu ussal yöntemlerle donatmak gerekir, **ussal etkinlik her zaman yöntemle desteklenmelidir**. Yani mantik yöntem degildir ya da yöntemi vermez, Descartesçı yöntemin temel kurali apaçik olmayan hiçbir seyi dogru diye almamaktadir. Bir baska kural bütünün içinde temel olani ya da en basit olani bulmak, o **en basit olandan bilesige dogru ilerlemektir**. Bu bakis açisi filozofun **matematige olan asiri baglilik**yla ilgilidir. Descartes'in yöntemi matematik yöntemdir demek gene de dogru olmaz, ancak onun yönteminde matematiksel kavrayisin büyük bir yer tuttugunu söyleyebiliriz.

Descartes cogito deneyinde ortaya koydugu ben kavrayisinden giderek metafizigini temellendirir; bu bakis elbette hiristiyanci bakis açisine ters düşer. Hiristiyanci bakis açisi Tanri kavramini hiçbir kusku duymadan en basa yerlestirir ve Tanri'dan bene ulasir. Oysa Descartes Tanri'yi bende bulmustur. Tanri'ya benden giderek ulasmistir. Burjuva düşünce dizgesinin egemen olmaya basladigi ve ben kavraminin öne çıktigi bir dönemde Descartes'in beni basa koymasi elbette bugün bizim için yadigatici degildir ama o zaman için çok yenidir. Böylece Descartes, benden giderek, dünyayi özgürce yaratan Tanri fikrine ulasir ve ondan, onun varligindan maddesel dünyayi türetir. Böylece baslangıçta belirttigimiz karsitlik, ruhsal töz ve maddesel töz karsitligi bir uzlastirmayla, iki tözün yanyana ya da altli üstlü koyulmasiyla asilmis olur. Böylece uzamda ve zamanda yer kaplamayan tözden devingen ve uzamli töze az çok yumusak bir geçis yapilmis olur(3).

Descartes maddede tam bir mekaniklik bulur, maddesel olguların tümünü devinimle açıklar. Devingen olan uzamda olandır, yer kaplayandır. Düşünceyle ruh aynı şeydir ve "İnsan ruhu tanrısallıkla bir seylere sahiptir." İnsanda ruh ya da dünsensel olan, bedenle birleşmiştir. Bu birleşme kozalaksi bez'de gerçekleşir. Aristotelesçi bir anlayışla skolastikler ruhu beden için bir "biçim" saymışlardı. Descartes **ruhla maddeyi ya da bedeni iki ayrı töz olarak belirlemiş**, her ikisini insan varlığında kesinlikle birbirinden ayırmıştır. Ancak, Descartes'a göre hiçbir şey, "ruhun üzerinde onunla ilişkili olan beden kadar etkide bulunamaz." Ruhta tutku ya da edim olan şey bedende edimdir. Descartes, Ruhun tutkuları'nda "Ruh bedenın tüm parçalarıyla ayrılmaz bir biçimde birleşmiştir" der. Demek ki tutkular ruhta gerçekleşirler ama onların kaynağı bedendir, bedendedir. "Üyelerin sıcaklığı ve devinimi bedenden, düşünceler ruhtan gelirler."

Her felsefe gibi Descartes felsefesi de çağın bilincini belli bir açıdan içselleştirir. Onda XVII. yüzyıl bilim ve felsefe dünyasının temel kavrayışları belirginleşir. Descartes, skolastikleri araştırmadan bildiren düşünürler olarak belirlerken birçok belirlemelerini salt gözlem ve ussal çıkarım üzerine kurarak pek çok yanlışlığa düşmüştür. Bu onun zayıflığı değil, felsefenin ve bilimin yazgısıdır: kimse bilimde ve felsefede her şeyi son açıklamalarına götürebilecek kadar öngörülü değildir; bilim ve felsefe yapmak yalnızca düşmek özgürlüğünü kullanabilmekle olasıdır.

• Descartes'ın Dili :

Descartes'ın anlatım biçimi, özellikle noktalı virgüllerle bağlanan cümleciklerin oluşturduğu uzun cümleleri okuyucuya zaman zaman güçlük çıkarabilecektir. Ancak bu güçlüğü Descartes düşüncesiyle ilgili olmadığını, Descartes düşüncesinin bir özelliği olmadığını rahatça söyleyebiliriz. Descartes "Yöntemden kesin ve kolay kuralları anlıyorum" diyecek kadar, basitten, yalından, apaçıktan yana bir filozoftur, o her zaman yazdıklarının bir roman gibi kolay anlaşılmasını istemiştir.

Asıl güçlük Descartes'ın anlatımından ya da dilinden geliyordu, bu da XVII. yüzyılda Fransızca'nın henüz bugünkü yapısına kavuşmamış olmasıyla ilgilidir. Avrupa'da ulusal dillerin aşağı yukarı bir yüzyıldır oluşmaya başladığı bir dönemin yazarı olarak Descartes elbette bugünkü Fransızca'dan oldukça uzak bir Fransızca'yla yazacaktı. XVIII. yüzyılın felsefe kitapları bize bu anlamda büyük güçlükler çıkarır. Bugünkü anlatım, Fransızca'da ancak XIX. yüzyılda oluşmaya başlamıştır.

Yöntem Üzerine Konuşma Descartes düşüncesinin tarihsel gelişimini ortaya koyan bir kitap olmakla bir tür romandır zaten, bu arada bir arayışın belgesidir. Descartes felsefesinin oluşumu o zamanlar henüz tamamlanmamıştır. Ancak bu yapıtta Descartes felsefesinin gelecekteki gelişmeleri birer taslak olarak yer almaktadır. En önemlisi de kitabın bize önerdiği yöntem kavrayışının henüz çok taze oluşudur. Üç yüzyıldır bizler özellikle yöntem açısından Descartesçi bir kavrayışı temel alıyoruz. Nasıl Descartes'tan

geçmeden çağdas düşünceyi kavramak olası değilse, *Yöntem Üzerine Konuşma*'dan geçmeden de Descartes'i kavramak olası değildir.

• **Yöntem Üzerine Konuşma I. ve II. Bölümlerde Geçen Temel Kavramlar ve Açıklamaları**
(4):

SAĞDUYU : (*le bon sens/good sense*) İyi yargılama ve doğruyla yanlış ayırt edebilme gücü.
= US.

ZİHİN: (*l'esprit/mental power*)

İMGELEM: (*l'imagination/ imagination*)

AÇIK ve SEÇİK: (*nette et distinctel/ accurate and distinct*)

BELLEK: (*la mémoire /memory*)

YARGI: (*le jugement /judgement*) Metindeki anlamıyla yargı, belirleme ya da kanı ile karşılanabilir. Çünkü Fransızca kaynaklarda dipnotlara getirilen açıklama bu yönde.

BİLİM: (*lettres /letters*) Çok ilginçtir ki, Descartes bilim sözcüğünü "science" ile karşılamamıştır. "Lettres" Fransızcada insani bilimleri ifade etmekte, bazen de yerleşmiş olan bilim kavramının karşısında kullanılmaktadır. (5)

KUŞKU: (*doutel/ doubt*) Kuşku ve acabalar içiçe...

KESİNLİK ve APAÇIKLIK: Descartes'in nedenlerinin kesin ve apaçık olduğunu ilan ettiği bilim metinde MATEMATİKTİR.

DİNİLİM: Dinbilim Descartes için usavurmalara tâbi tutulamayacak kadar aşkın bir şeydir. Tanrı'nın olağanüstü yardımlarına ve insandan daha çok birşey olmak gerekir.

YANLIŞ: Olası olmaktan öteye geçemeyen herşey Descartes için yanlıştır.

• **Birinci Bölüm Üzerine:**

Descartes bu denemelerini değişik zamanlarda, ayrı kaygı ve ayrı amaçlarla yazdığı için bölümler arasında belli bir bütünlük aramamak gerekir. Her parça ayrı bir konuyu işler. Bu bölümde Descartes'in kullandığı yan başlıktan (6) da anlaşılacağı gibi bilimlerle ilgili çeşitli belirlemeler yapılmaktadır.

Bu belirlemelere geçmeden önce insanı insan yapan bilişsel süreçleri açıklamaya girişir. Burada ilk önce gelen ve en önemli nokta sağduyu(=us)un tüm insanlarda eşit olduğunu savunmasıdır. Peki nasıl oluyor da görüşlerde çeşitlilik ortaya çıkmaktadır? Buna Descartes'ın cevabı bilgiyi elde ederken ya da bilgilerimizi oluştururken usumuzu götürdüğümüz yolun farklılığının belirleyici olduğu şeklindedir.

İyi niteliklere fazlaca sahip olmak yetkinliğe layık olmak demek değildir. Önemli olan doğru yoldan emin ve yavaş adımlarla gitmektir.

Bu yavaş adımlar Descartes'ın kuşku duyarak ilerlediği yolda işe yarayacaktır. Bizi ilgilendiren şeylerde yanılmaya ne kadar açık olduğumuzu ve karşılaştığımız yargıların ne kadar kuşku götürür olduğu Descartes'ın çıkış noktasıdır.

Çünkü Descartes'ın öğrenimi bu türden sınavlarla doludur. Satır aralarında sık sık göndermeler yaptığı öğrenim hayatı boyunca öğrendiklerinden kuşku duyulmayacak derecede aydınlık ve güvenlik bir bilgiye kavuşamamıştır.

Bu türden bir bilgi ona göre dinbilim olamaz; çünkü dinbilimin inceleme alanına girmek isteyen kişinin ya Tanrı'nın olağanüstü bazı yardımlarına başvurması ya da insandan daha çok bir şey olması gerekir. Bu türden bir bilgi felsefe de olamaz; çünkü yüzyıllardır üzerine pek çok şey söylenip, yazılıp-çizilmesine karşın elimizde "kuşku götürür olmayan" hiçbir şey bulunmamaktadır. Birden çok doğrunun bir arada olabileceği alan olarak gördüğü felsefede Descartes bu nedenle "yanlış" konuşmaktan kaçınmakta ve kuşkuyla yavaş adımlarla ilerlemektedir.

• İkinci Bölüm Üzerine:

Bu bölümde Descartes'ın aradığı yöntemin başlıca kuralları anlatmaktadır. Kuracağı binada izleyeceği yönerge, daha önceki filozofların yaptığı gibi birçok mimarın başka amaçlarla yapılmış eski duvarlarını onarmaya çalışmak değil, "tekbaşına" bir mimar olarak başlamak ve yepyeni binasını tekbaşına bitirmektir. Böylece "daha güzel ve daha düzgün"ü gerçekleştirmek idealindedir.

Descartes, bu bölümde bize satır aralarında DİN ile ilgili görüşlerini de vermektedir. Kant'ı hatırlatır biçimde Tanrı dini, İnsan dini ayırımını yapmakta ve -kitaba dayalı, vahiy dinleri kastediyor olsa gerek- İlahi dini kesin düzenlenmiş olarak kabul etmektedir.

Yönteminin özgünlüğünü ise şu satırlarda belirleyebiliriz:

"Eskiden doğru saydığı tüm görüşlerden kopma kararı herkesin benimseyebileceği bir örnek değildir. Dünyada hemen hemen bu işe yatkın olmayan iki çeşit insan vardır: Birincisi, kendilerini olduklarından daha usta sayarak acele yargılar ortaya koymaktan çekinmeyen, tüm düşüncelerini bir düzen içinde sürdürme konusunda

yeterince sabır göstermeyen kimseler: Bu yüzden edindikleri ilkelere bir kere kuşkulandırmaya ve herkesin tuttuğu yoldan ayrılmaya yöneldiler mi bir daha doğru yola çıkaran patikayı bulamazlar ve tüm yaşamlarında doğru yoldan ayrılmış kalırlar.

İkincisi, onlar doğruyu yanlıştan ayırt etme konusunda kendilerini yetiştirenlerden daha az becerikli oldukları yargısına varacak kadar akıllı ya da alçakgönüllü olduklarından daha iyisini kendileri aramaktansa başkalarının görüşlerini izlemekle yetinirler." (7)

Descartes'ın yöntemini belirleyen ilke herşeyin tekbaşına çözmek, parçalarına ayırmak ve bunların analizini yapıp aralarındaki ilişkilere göre tekrar birleştirmektir. İnsanlık durumumuzu ve bilgimizi işgâl eden ana süreçlerin "alışkı" ve "örnek" olduğunu belirtir. Bu yaşam tarzından çeşitli bilimlerin bize verdikleri, sundukları doğrulara kadar uzanan geniş bir yelpazenin iki kelimeyle özetlenmesidir onun için.

Bundan dolayı fazlalıktan sadeliğe, gereksiz ve sağlam durmayan belirlemelerden, kesin ve insanların sıkı sıkıya bağlanabilecekleri ilkelere geçiş evrensel bilime giden yolda kurtarıcı olacaktır. Bu amaçla Descartes mantığı oluşturan kuralları dört ana başlıkta bu bölümde toplamıştır.(8) Bu kurallarda en çarpıcı olan Descartes'ın tümevarımcı yönteminin belirgin çizgilerinin bulunmasıdır.

Notlar:

(1) Eserin çevirisinin "Önsöz"ünde Afşar Timuçin'in belirlemesi: *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev: Afşar Timuçin, Yay. Haz: Egemen Berköz, Çağdaş Yayınları, Kasım 1998, İstanbul. "Descartes Felsefesinin Temel Noktaları" ve "Descartes'in Dili" başlıkları ile aktardıklarımı bu *Önsöz ve Discours de la Méthode*, René Descartes, (Introduction et notes par Etienne Gilson, Librairie Philosophique J.Vrin, Paris, 1979.) adlı eserin Fransızca baskısındaki Etienne Gilson'un yorumları ve dipnotları üzerinden oluşturdum.

(2) Eserin tam adı şöyledir: *Discours de la méthode, pour bien conduire la raison et chercher la vérité dans les sciences, plus la dioptrique, les météors et la géométrie qui sont les essais de cette méthode* (Usu iyi yönetmek ve bilimlerde doğruyu aramak için yöntem üzerine konuşma ve bu yöntemin denemeleri olan dioptrik, meteorlar ve geometri)

(3) Daha yumuşak bir geçiş Leibniz'de olduğu gibi heptanrıcılığa yakın bir bakışı ya da Spinoza'da olduğu gibi doğrudan doğruya heptanrıcı bir bakışı gerektirecektir.

(4) Fransızca aslı için kullanılan kaynak : *Discours de la Méthode*, René Descartes, Introduction et notes par Etienne Gilson, Librairie Philosophique J.Vrin, Paris, 1979. İngilizce çevirisi için kullanılan kaynak : *Key Philosophical Writings*, René Descartes, Translated by: E. S. Haldane and G. R. T. Ross, Wordsworth Classics, Hertfordshire, 1997, ss.71-123.

Türkçe karşılıkları için kullanılan kaynak : *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev: Afşar Timuçin, Yay. Haz: Egemen Berköz, Çağdaş Yayınları, Kasım 1998, İstanbul.

(5) *Le Robert Dictionnaire de la Langue Française*, Paris, 1998, s.762.

(6) "Diverses considérations touchant les sciences".

(7) *Yöntem Üzerine Konuşma*, Çev: Afşar Timuçin, Yay. Haz: Egemen Berköz, Çağdaş Yayınları, Kasım 1998, İstanbul, s.43.

(8) Bkz : a.g.e, s.46.